

One hundred years of Irish Language Policy, 1922-2022

John Walsh

School of Languages, Literatures and Cultures (Galway, Ireland)

2022an argitaratua, 372 or.

ISBN: 978-1-78997-892-6

Argitaletxea: Peter Lang

ARTZA, Jon

Euskera agerkariko teknikaria

Irlandak azken mendean –Independentzia eskuratu eta gaur egun arte– garatu duen hizkuntza-politikaren azterketa egiten du John Walshek. Azterketa atalka egiten badu ere, ibilbide kronologiko bat irudikatzen du, mende osoko bilakaera historikoa azaltzeko oso baliagarria dena. 1922-2022 aldian irlandarak bizi izan dituen gorabeherak harilkatu eta irlandar hizkuntza biziberritzeko ahaleginen bilakaera historiko-kronologikoa egiteko gaita da. Ibilbide horretan funtsezkoak izan diren ekintzak, gertaerak, erabakiak... aztertzen ditu. Horietatik, nire ustez, garrantzitsuenak izan direnak jasoko ditut, hein baten, irlandar hizkuntzaren iragan hurbila, gaur egungo egoera, eta zergatik ez, etorkizuna ulertzen saiatzeko.

Argi utzi behar da Irlanda estatu libre bilakatu zenean, 1922an, irlandera oso egoera txarrean zegoela. Populazioaren % 18k hitz egiten zuen, batez ere uharteko mendebaldeko Gaeltacht-etan. Hiztun horiek denak ingelesez ere mintzo ziren eta, maiz, nahiz eta ongi hitz egin ez, nahiago izaten zuten ingelesez mintzatzea. Belaunaldien arteko transmisioa eteten hasirik, hizkuntzarekiko atxikimendu-maila oso baxua zen. Irlandaraz mintzo ziren eskualde hauek nekazari- eta arrantzale-eremuak ziren, txiroak. Beraien

Euskera. 2022, 67. 163-171. Bilbo

ISSN 0210-1564

lehentasuna pobreziatik ateratzea zen, eta berdin zitzaien horretarako zein hizkuntza erabili behar zuten.

Beste alde batetik, Gaeltacht-etatik at, irlandera mintzo zirenak oso gutxi baziren ere, hauek Liga Gaelikoan eta independentziaren aldeko mugimenduan oso kide aktiboak, hiriguneetako pertsona eskolatuak ziren. Beraz, ez zen harritzekoa Irlandako Estatuaren zuzendaritzan zeuden buruzagi asko, irlandera mintzatzeaz landa, hizkuntza biziberritzearen aldeko zale porrokatuak izatea. Adibide gisa datu bat: lehen zazpi ministroetatik (denak gizonak) hiru irlandera mintzo ziren. Cosgrave presidentea ere irlandera duna izan bai, baina ezagutza apala zuen.

Kontuan izan behar da urte horietan soziolinguistika diziplina akademiko gisa garatu gabe zegoela, eta, beraz, hainbat neurri eta erabaki hartzeko ez zela oinarri zientifikorik. Egoera horrek asko baldintzatu zuen irlandera biziberritzeko neurrien eraginkortasuna eta ebaluazioa bera. Gaeltacht-etako (besteak beste, han irlandera sustatzeko) Batzordea eratu zenerako Eoin MacNeill hezkuntza ministroak –irlanderaren aldeko intelektual eta ekin-tzaile historikoa– dimisioa emana zuen, eta John Marcus Sullivanek –ez hain aldekoa– ordezkatu zuen. Batzordeak bere lana egin zuen eta 1928an *White Paper* deitu zuten neurri-sorta abian jarri zen. Aurrez aipatu dudan gisan, lurralde gaelikoen etorkizun ekonomikoa kezka nagusi izanik, horren ondorioz hasieran proposatu ziren hainbat neurri bertan behera geratu ziren; hots, 82tik 30 baino ez ziren onartu. Horien artean: lehen hezkuntzan klaseak emateko irlandera jakitearen derrigortasuna, Administrazioan lan egiten duten irlandera adunak hizkuntza erabiltzeko derrigortasuna, irlandera irakasleentzako hobariak, posta zerbitzuan lana eskuratzeko irlandera mintzodunek lehentasuna izatea... Onartu ez zirenen artean, adibidez, irlandera gaitasuna eskuratzeko gai ez ziren irakasleak Gaeltacht-etatik at lan egitera derrigortzea, edota irakasleek irlandera jakitearren zituzten sariak arlo publikoko beste sektore batzuetara hedatzea. Halaber, eta garapen ekonomikoari balaztarik jarri nahi ez izatearen aitzakiarekin, ez zuten onartu Gaeltachtetako lan-hizkuntza irlandera izatea.

Osoa adierazgarria da, 1937an Ó hAnnracháin izeneko irakasle batek Gaeltacht-eko nekazari batekin gaelikoz izandako elkarrizketa:

‘Ní fheadar’, ar seisean. ‘Tá a lán daoine ag iarraidh an Ghaedhilg d’fhoghlaim anois, agus bhí a lán ad iarraidh í chaitheam uatha an uair sin. Bhíodh na sagairt agus na daoine móra i gcoinnibh Gaedhilge nuair a bhíos óg, agus tá cuid acu anois ar buile chun í thabairt thar n-ais arís. Is deacair dom leithéid-se an scéal a thuisgint’. (Ó hAnnracháin 1937)

(Ez dakit –esan zuen– orain pila bat jende ari da irlandera ikasi nahian eta sekulako ahaleginak egiten ari dira. Apaizak, eta bestelako jende inportantea irlanderaren aurka zeuden erabat ni gazte nintzenean, eta orain aztoratuta daude irlandera buelta dadin. Ni bezalako jendearentzat zaila da ulertzen).

Batzorde honek egindako ibilbidearen eta harturiko neurrien eraginkortasunaren harira eztabaida akademikoa izan arren, nahiko onartua da tesuinguru intelektuala atzerakoia zela garai hartan, corpus soziolinguistiko landurik ez zela, eta lehentasun osoa ekonomiak zuela. Batzuek neurrien garrantzia gorai patuko dute, beste batzuek, ordea, neurriak apalak eta eraginkortasun gutxikoak izan zirela esango dute. Iritzi ezkorra gorpuztu eta sustatu zutenen artean Fianna Fail alderdia eta Eamon de Valera, bere buruzagia, zeuden. Alderdi hau Irlandak eta Erresuma Batuak sinatu zuten bake-tratatuaren aurkakoek sortu zuten. Tratatu honek, labur esanda, Irlanda burujabea ahalbidetzen zuen, baina Ulster lurralde historikoko bederati konderritatik sei Erresuma Batuaren esku geratu ziren. Horrek Irlandan gerra zibila piztu zuen eta tratatuaren aldekoak irabazi zuten, De Valera eta enparauak galdu.

Fianna Fail alderdiak boterea eskuratu zuen 1932an, eta nahiz eta egia den irlandera sustatzeko neurri ausartagoak hartu zituztela, 1950eko hamarkadara arte ez zen hizkuntza-politikaren norabidea aldatu.

1958an irlandera estandarizatu onartu zen. Hasiera batean zenbait dialektotako mintzodunak ez ziren erabat akort, baina apurka-apurka bere bidea egin zuen. Bestalde, 1950eko hamarkada arte eta harturiko neurrien ondorioz, hiztun kopurua nabarmen hazi bazen ere, 1960ko eta 1970eko hamarkadetatik aurrera hazkuntza hori moteltzen hasi zen, eta horrek hizkuntzaren biziberritze politikak auzitan jartzea ekarri zuen. R. Ó. Murchú soziolinguista irlandarraren ustez, oso bitxia da hiztun kopurua ugaltu eta

lehen emaitzak lortzearekin batera, une berean, Estatuak berak indarrean jarritako hizkuntza-politika auzitan jartzea. Garbi dago garai hartan ez zekitelako egoera soziolinguistikoa iraultzea zein prozesu luzea eta nekeza den:

Ó Murchú points to the irony that just when the results of the language in education policy were beginning to take effect in the second half of the century, the state started to dismantle the measures it had hoped would work within a reasonably short period. (Walsh 2022: 146)

1970. urtean Fianna Gailek eta Alderdi Laboristak osatzen zuten koalizio gobernua Administrazioan lan egiteko irlandararen gaitasuna adierazten zuen agiriaren, *civil service-ren*, derrigortasuna bertan behera utzi zuten. Halaber, egia da jite horretako neurriak 1960ko hamarkadan hartzen hasi zirela, Fianna Fail boterean zela. Hainbat aldagaik eragin zuten norabide aldatuta, eta lehenbizi oso aintzat hartu behar da liberalismo ekonomikoaren aroa zela. De Valerak politika protekzionista sustatu bazuen ere, kargua utzi eta bere alderdikide zen Seán Lemasek hartu zuen presidente (*Taisoeach*) kargua. Bere eskumako eskua T. K. Whitaker finantza ministroa zen, eta biek liberalismoaren doktrina ekonomikoan oinarrituriko plangintza ekonomikoa jarri zuten abian. Alegia, arlo pribatuari eman zitzaion lehentasuna, enpresariak eskuak aske behar zituzten, estatuak ez zuen interbenitu behar eta are gutxiago hizkuntza-politikako irizpideak edo neurriak eskatu.

Lemas presidentek ez zuen inondik ere bere aurreko kargudun De Valeraren irlandararen aldeko jarrerarik. Desberdina zen Whitakerren kasua; irlandaraz oso ongi mintzatzen zen arren, ez zegoen ados hizkuntza biziberritzeko politikekin. Bere argudioa zen politika horiek irlandarak ingelesez ordezka zezan nahi zutela eta hori garapen ekonomikorako oso kaltegarria zela. Egiari zor, Gaeltacht batzordeak *White Paper* delakoan jaso zituen neurrietan inon ez zen halakorik esaten.

Testuinguru horretan, 1965ean Irlandako Legebiltzarrean, *Oireachts-en*, hurrengo urteetarako hizkuntza-politika birdefinitzeko ekimena aurkeztu zuten: *White Paper on the Restoration of the Iris Language*. Plangintza horren zio nagusia gaelizazioaren ikuspegi historikoa alboratzea eta elebitasunean indarra jartzea zen, nahiz-eta azken horretan, aurrez ere adostasuna zegoen. Ekimen berriak irlandera hizkuntza nazionala zela esaten jarraitzen bazuen

ere, ingelesak irlandeararen garapen sozioekonomikoan zuen garrantzia eta epe labur-ertainean hizkuntza nagusia izaten jarraituko zuela azpimarratzen zituen. Halaber, irlandera jakiteagatik ematen ziren sari edota hobariak kendu egin ziren.

Aro historiko honetan beste gertaera bik hartu zuten aparteko garrantzia, hein handi batean konektatuak zeudenak: maila akademikoan soziolinguistika diziplinak aurrerabide nabarmena egin zuen, eta hizkuntza gutxituen biziberritze prozesuak, jada esperientzia bat metatua izanik, corpus adierazgarri bat sortzen hasi ziren. Horrek guztiak hizkuntza-politikaren plangintza eraginkorragoak abian jartzea ahalbidetu zuen. Garaiko Hezkuntza ministroa, Patrick Hillary, horren jakitun zen, eta urteetan Estatu Batuetan ikerlari izan zen Colman Ó HualLacháin frantziskotar soziolinguista izendatu zuen aholkulari gisa. Handik gutxira, 1967an, Irlandako Hizkuntza Instituta sortu zuen: *Institiúid Teangaolaíochta Éireann* (ITÉ).

Erakunde horrek gonbidaturik, Joshua Fishman, soziolinguistikaren sortzaileetako bat, 1969an Irlandara joan zen bisitan. Fishmanek ordura arte aurrera eramanean zen hizkuntza-politika aztertu, eta gomendio nagusi bat eman zuen: hizkuntza-politika profesionalizatu egin behar zela. Horrek esan nahi zuen politika horien gidaritza soziolinguistikan adituak ziren pertsonak eramanean behar zutela, plangintza zehatzak abian jarri eta lortutako emaitzak ebaluatu eta neurriak birplanteatu behar zirela. ITÉ ez zen paradigma berri horri erantzuteko gai, eta Comhairle na Gailge (CnG) irlandeararen aldeko batzordeak ordezkatu zuen. Batzorde horrek egin zuen lehen gauzatariko bat izan zen Martín Ó Murchú Dublineko Trinity Collegeko hizkuntzalariari txosten bat eskatzea. Hizkuntzalariak serio hartu zuen bere lana, eta J. Fishman, J. Gumperz eta ospe handiko beste soziolinguista batzuen ekarpenak bildu ondoren, *Language and Community* txostena idatzi zuen. Argi adierazi zuen irlandera menpekotasun linguistiko egoera garbian zela eta horri buelta emateko urratsak egin behar zirela.

CnG batzordearen hurrengo urratsa Irlandako Finantza Ministerioak ikergune bat sortzea ahalbidetzea izan zen: *Committee on Irish Language Attitudes Reserach* (CILAR). Bertan hizkuntzalari prestigiotsuak bildu ziren, Mairtín Ó Murchú eta Pádraig Ó Riagáin, kasurako. Hauen eta Adminis-

trazioaren artean zubi-lanak egiteko Séamus Ó Ciosáin izendatu zuten. Ikerketa talde horrek hizkuntza-politikaren garapenari oinarri sendoa eman zion, baina herritarren irlandereko kontzientzia pizten ez zuten asmatu, eta, horretarako, 1980ko hamarkada arte itxaron behar izan zen.

Aurrez esan bezala, Administrazioan eta Hezkuntzan irlandera sustatzeko neurriek hainbat hiritarren kezka piztu zuen, eta hizkuntza askatasuna aldarrikatzen hasi ziren *Language Freedom Movement* (LFM) elkarteak bilduta. Horren ondorioz, hezkuntza arloan irlanderearen derrigortasuna, irakasleei emandako hobariak eta tankera horretako neurriak kendu zituen gobernuak. Erabaki horiek ez ziren irlanderezaleen gustukoak izan, are gehiago, beren burua diskriminatua ikusten zuten, ezin baitzuten Irlandan irlanderez bizi, besteak beste, legediek ez zietelako horretarako eskubiderik onartzen. Alegia, konstituzionalki irlandera hizkuntza nazionala bazen ere, Administrazioan, Hezkuntzan, Osasun Zerbitzuan... irlanderez artatuak izateko eskubideak ez zitzaizkien onartzen. Horren ondorioz, 1970eko hamarkadaren bukaeran eta 1980ko hamarkadaren hasieran protesta- eta aldarrikapen-mugimendu indartsua jarri zen abian, Europako Mendebaldeko beste lurraldeetan gertatu zen antzera: Gales, Katalunia, Euskal Herria... Horrek guztiak bere isla instituzionala izan zuen, eta 1977an CnGk “Irlandar Hizkuntzaren Eskubideen Adierazpena” argitaratu zuen. Bost oinarrizko printzipio jasotzen ziren:

- a) Irlandarak ingelesak zituen eskubide eta estatus berak izatea.
- b) Haur guztiek irlandera ikasteko eskubidea izatea.
- c) Gaeltacht lurraldeak babestu eta sustatzeko politikak bideratzea.
- d) Gobernuak irlanderearen aldeko politikak sustatuko zituela bermatzea.
- e) Nazioarteko beste hizkuntza gutxituei babesa eta elkartasuna adieraztea.

1980ko hamarkadan *Boarn na Gaeilge* (BnG) irlanderearen aldeko gobernu-erakundea sortu zen, eta *Plan for Irish* 1983-86 ekimena abian jarri zuen. Hala ere, ekimen hori ez zen gai hizkuntza-eskubideen aldeko kanpainaren helburuei erantzuteko, eta, ondorioz, CNGk beste protesta-kanpaina bat abiatu zuen, eta udaletxe askotan mozioak aurkeztu zituzten. BnG erakundeko arduradun eta teknikariak ere aldarrikapen hauekiko sentiberak ziren, eta abiadura bizkortzeko deliberoa hartu zuten. Helen Ó Murchúren gidaritzapean BnGk politika eta neurri ausartak eraman zituen aitzina.

1993an, Fianna Fáilek eta Alderdi Laboristak beste koalizio gobernu bat osatu zuten, eta irlandera administrazioan txertatzeko plangintza bat egin zezan eskatu zioten BnGri, batik bat irlanderaren aldeko mugimenduen bultzadagatik. Plan hori 1995-1996 urteetan jarri zen indarrean. 1997ko hauteskundeetan Fianna Fáilek emaitzak hobetzeak politika horietan sakontzea ekarri zuen. Horrek isla berezia izan zuen hedabideetan, Irlandako telebista publikoa sortu zen (TG4), eta irratiek ere garrantzia hartu zuten. Horietako batzuk formula malgu baina arrakastatsuen aldeko apustua egin zuten. Irlandera oso oinarrizkoa erabiltzen hasi ziren, ingelesezko hitz eta esaldi ugariarekin tartekatuz. Hauteskundeetatik eratorritako gobernu berriak Éamon J. Cuíve izendatu zuen Ondare, Gaeltacht eta Uharteetako ministro. Berehala, Irlandararen Legea, *Language Act* delakoa, prestatzeko batzorde bat eratu zuen eta ibilbide horretan, Nazioarteko Hizkuntza Legediaren Jardu-naldia antolatu zuen 1998an Dublinen.

Garai berean, Irlandari bete-betean eragin zion beste prozesu baten punturik gorenetakoa bat izan zen. Ipar Irlandako bake prozesuaren karietara, Stormont-eko akordioa sinatu zen 1998ko Ostiral Santu egunean. Akordio hark ondorio ugari ekarri zituen, horien artean eta hizkuntza-politikaren ikuspegitik, lehen aldiz, mugaz bi aldeetako hizkuntza-politika gidatuko zuen erakunde bakarra sortzea, *Foras Teanga* delakoa. Gaur egun ere indarrean dago eta *Foras na Gaeilge* izena hartzen du.

Hurrengo urratsa, 2002an *Official Languages (Equality) Bill* proposamena abian jartzea izan zen. Eztabaida batzuen ondoren, proposamenak aurrera egin zuen, eta 2003an *Irish Language Act* onartu zuen Irlandako legebiltzar-rak. Bertan aurreikusten ziren neurriak ezarri ziren hurrengo hiru urteetan, horien artean, batzordeburu edo *commissioner*-aren figura sortzea. 2004an Seán Ó Cuirreáin izendatu zuten kargu horretarako, eta horretan jardun zuen 2014 arte. Gaur egun ere karguan dagoen R. Ó Domhnaílek ordezkatu zuen.

John Walshek bere saio honetan adierazi nahi digu irlanderaren estatus legal eraginkorra lortzeko bidea zaila izan dela. Irlandako Konstituzioak bertako hizkuntzari errekonozimendu sakona eskaini izan badio ere, eguneroko jardunean irlandera erabiltzeko arazoak eta oztopoak nagusi izan dira. Herri

mugimenduak 30 urtean egindako mobilizazio eta ekimenei esker, Irlandako herri-erakundeak sentsibilizatzen joan ziren, eta irlandera bizitzeko berme legalak eraiki dira. Gaur egun, hizkuntza gutxitu gehienei gertatzen zaien antzera, ezagutza eta erabilera zabaltzea da erronka. Administrazioetik eta hizkuntza eragileen laguntzarekin, hurrengo 20 urteetarako estrategia diseinatu da, eta helburu nagusia 2030erako Irlandako biztanleen % 20 irlandar hitzun osoa izatea da, horretako, lau erronka nagusi aurreikusten dituelarik John Walshek:

1. Hizkuntza-transmisioa bermatzea, eta horretarako oso kontuan hartu behar da gaur egungo familia ereduaren aniztasuna.
2. Mugikortasunean, komunitatearen babesean eta hizkuntzaren erabileran arreta jartzea. Etorkinentzat irlandera erakargarri bilakatzea eta, hedabideak eta digitalizazioa sustatzearekin batera, irlandera ardatz duten maila txikiko jarduera, ekimen, ikuskizun eta abar abian jartzea.
3. Globalizazioaren aroan irlandera ikusgarri bihurtzea, baita onura ekonomikoen iturri gisa ere.
4. Hizkuntza biziberritzeko nazioartean egiten diren esperientziak aztertu, eta haietatik ondorioak ateratzea.

Irish language civil society needs to monitor closely what is happening in other comparable contexts internationally, learn from successful models and lobby to achieve similar structural changes in Ireland. It is instructive to analyse what has been achieved at sub-state level by non-sovereign governments such as in Wales and the Basque Country.
(Walsh 2022: 318)

Liburuak, esan bezala, ehun urteko ibilbidea deskribatzen du. Ez da iruzkin honen helburua prozesu horren ondorio sakonak aurkeztea; egokia iruditzen zait, ordea, ideia nagusi batzuk azpimarratzea:

- Irlanda estatu burujabea bilakatu zenean, irlanderaren egoera oso larria zen. Egoera iraultzeko ahalegin biziak egin ziren, batez ere gobernuaren partetik; haren partaide asko hizkuntza biziberritzeko gidaritza eramanez Liga Gaelikoko kideak ziren.

- Herri xeheari, batik bat Gaeltacht-etako hiztunei, ez zion hizkuntza biziberritzeak gehiegi axola. Halaber, eta urteak aurrera joan ahala, ezkortasuna gailendu zen. Hiztun kopurua ez zen gehiegi emendatu, eta arlo publikoan lan egiteko irlandera jakitea eskatzeak haserrea sortu zuen. Horiek guztiak, eta 1960ko eta 1970eko hamarkadak liberalismo ekonomikoko garaiak izan zirela kontuan izanik, gobernuak bertako hizkuntzaren lehentasun-neurriak arintzea edo ezabatzea ekarri zuen.
- Neurri horiek bertan behera uzteak beste fenomeno bat ekarri zuen. Irlandar hiztunak bere hizkuntzan bizitzeko eskubidea aldarrikatzen hasi ziren, horretarako beharrezkoak ziren legedia-aldaketak egin zituzan eskatuz gobernuari. Nolabait esateko, paradigma aldatu zen. Lehenago, gobernuak neurriak hartu eta herritarrak aurka ageri baziren, gehiegizkoak omen zirela-eta, 1970eko eta 1980ko hamarkadetik aurrera beste herritar talde batek gutxiegi zirela pentsatu eta sako-nagoak eskatzen hasi zen.
- Irlandera bezala, euskara ere hizkuntza gutxitua da, eta, ia konturatu gabe, egoerak konparatzeko joera dugu. John Walshek ahotan du Europako Mendebaldeko beste hizkuntza gutxituen bilakaera. Liburuan, behin baino gehiagotan aipatzen da beste hizkuntza batzuek, autonomia politiko mugatuagoa izanda ere (galesa, katalana, euskara...), irlandarak baino “arrakasta” handiagoa izan dutela. Ez dagokit hemen horretan sakontzea; gai korapilatsua da eta azterketa serioa egin beharko litzateke. Esan dezakedan gauza bakarra da ezin garela injustuegiak izan. Adibidez, eta hanka sartzeko beldur handirik gabe, esan daiteke euskara ez dela sekula irlandera bezain ahul egon, eta akaso garrantzitsuagoa dena, irlandarren irlanderearekiko atxikimendua ezin da parekatu euskal herritarrok euskararekiko historikoki izan dugunarekin. Ezta hurrik eman ere!